

DE ZIEL VAN PARIJS

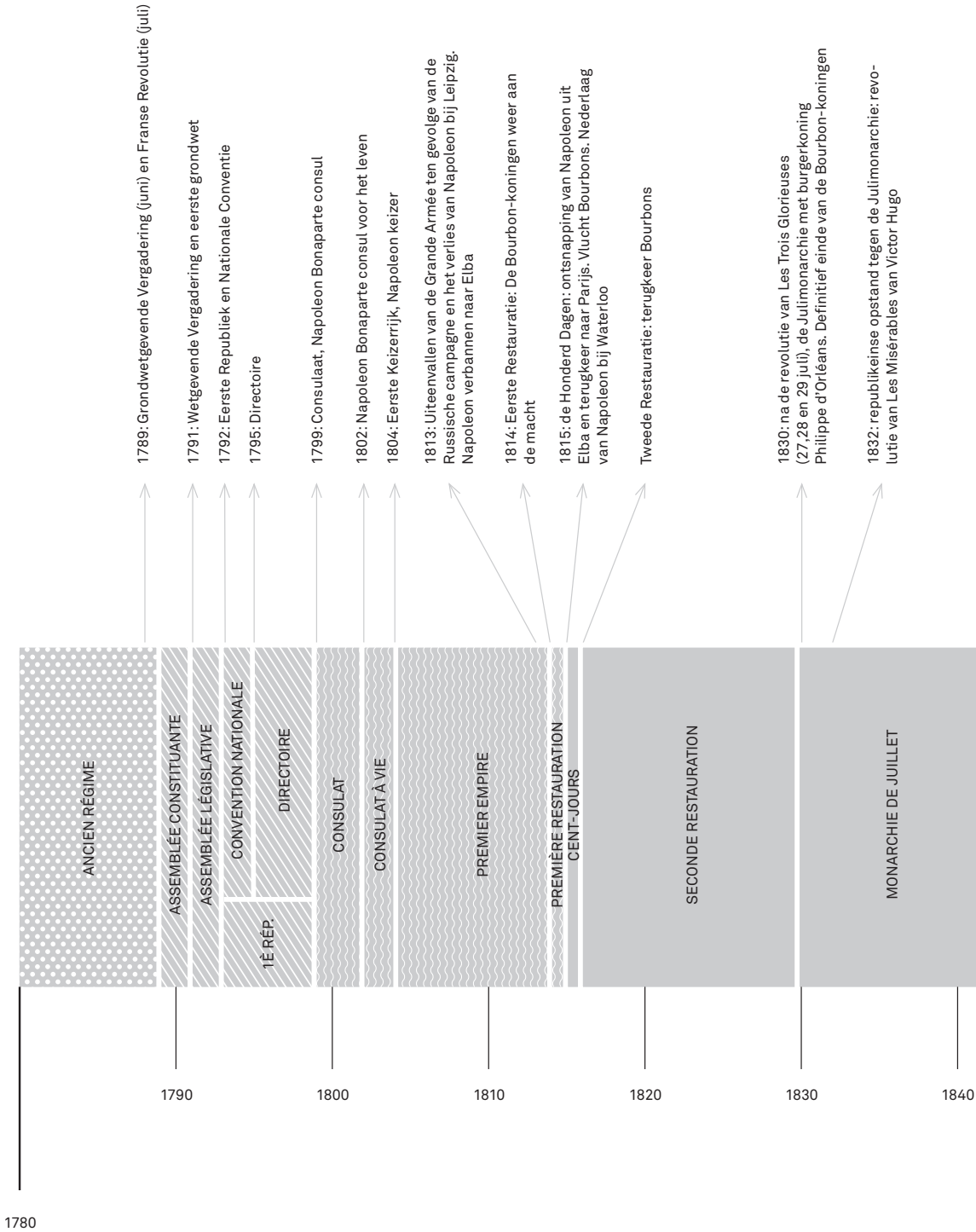
DIRK VELGHE

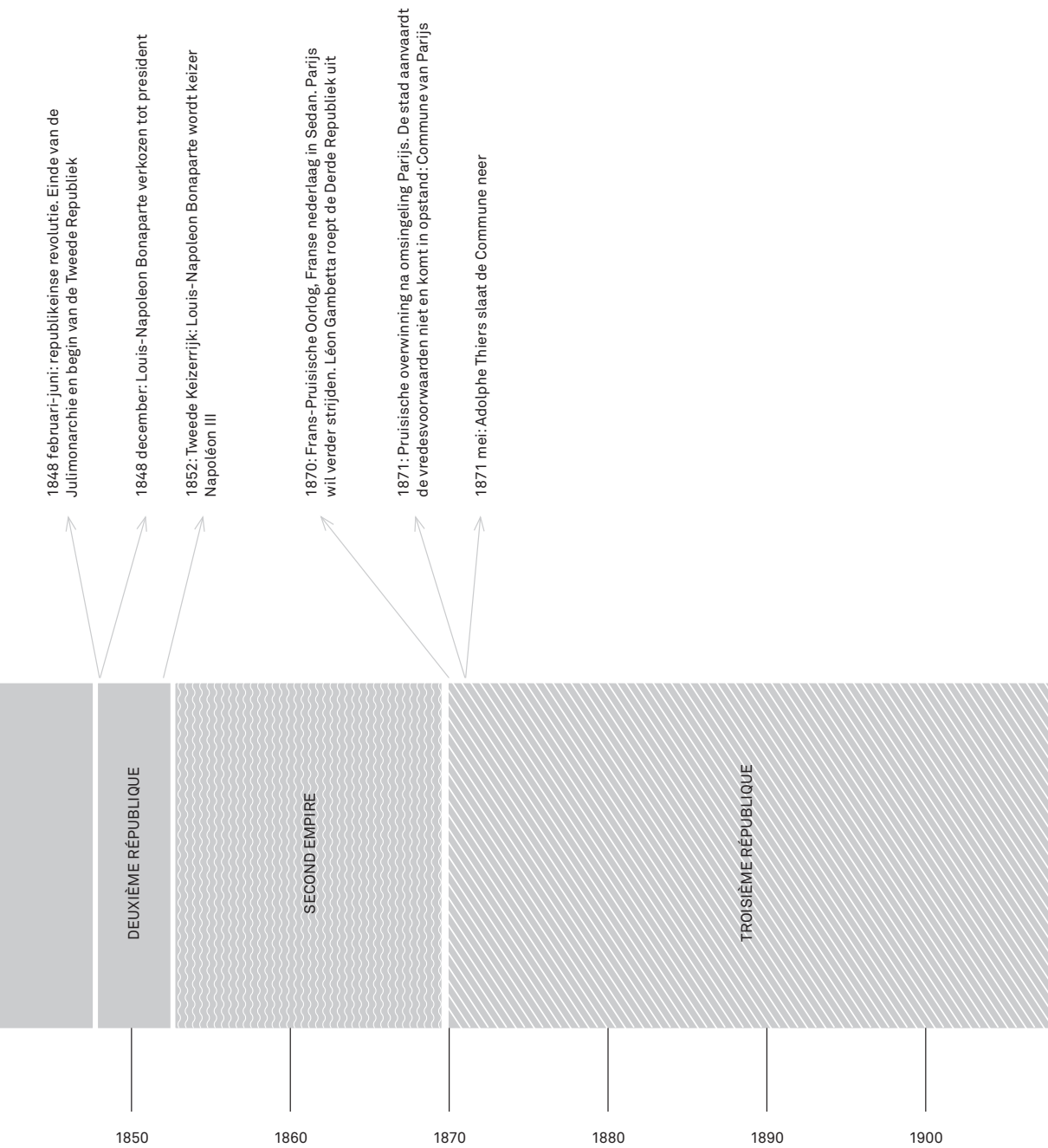
DE ZIEL VAN
PARIJS

*Bijzondere plekken, mensen
en geschiedenissen*

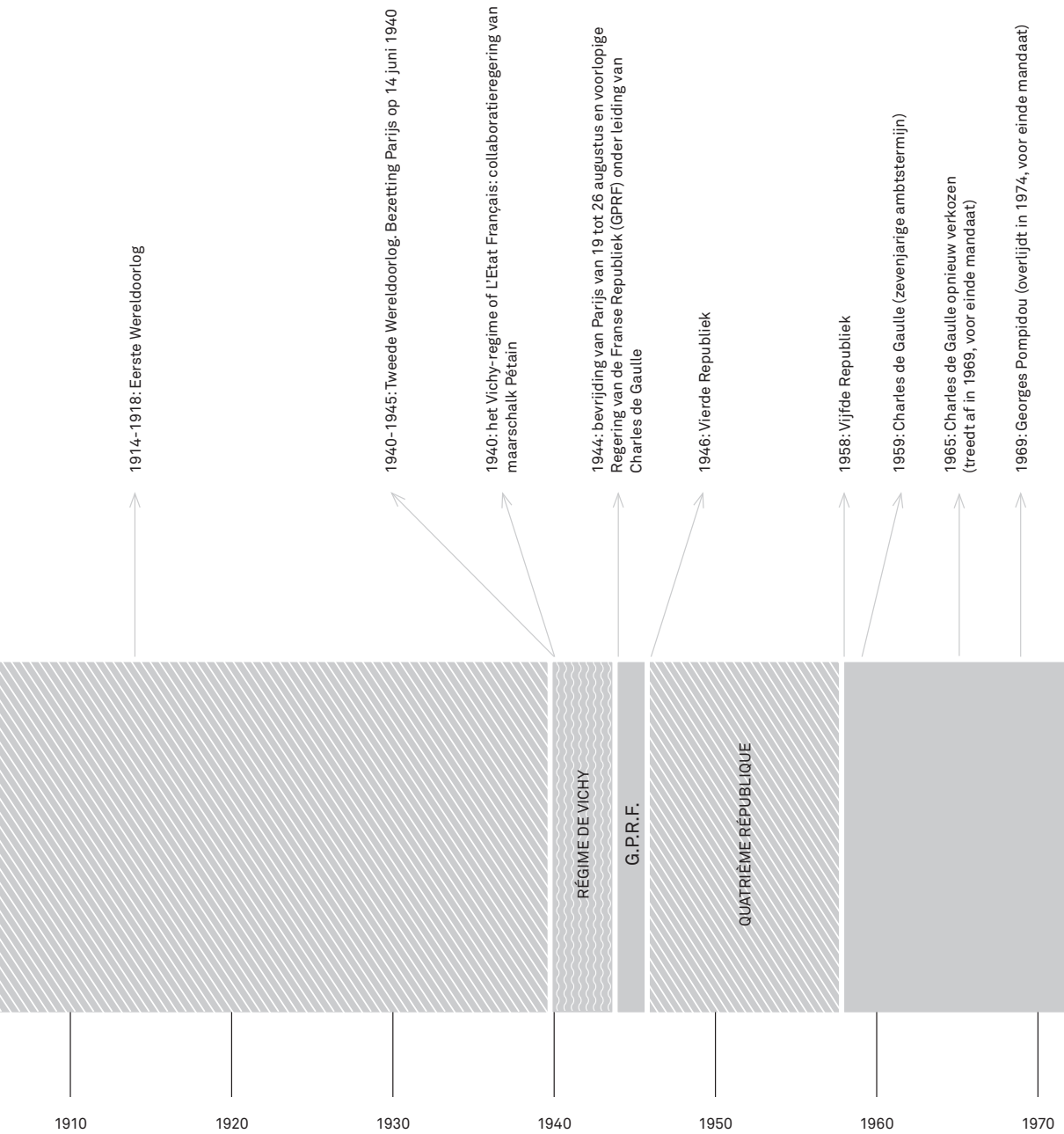
HANNIBAL

VAN REVOLUTIE TOT NU

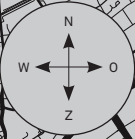

In dit vereenvoudigde overzicht werden niet alle tussentijdse bestuursvormen, overgangsregimes of voorlopige regeringen opgenomen. Wel werden enkele, voor Parijs belangrijke, momenten toegevoegd, zoals de omsingeling van Parijs in de Frans-Pruisische oorlog, de Commune van Parijs, de wereldoorlogen, de bezetting en de bevrijding alsook de vermelding van de naoorlogse presidenten.

CINQUIÈME RÉPUBLIQUE

MONCEAU
EN BATIGNOLLES

GARE
SAINT-
LAZARE

RECHTEROEVER
WEST

LINKEROEVER
WEST

GARE MONT
PARNASSE

GARE DU NORD

GARE DE L'EST

RECHTEROEVER
OOST

GARE DE LYON

GARE
D'AUSTERLITZ

LINKEROEVER
OOST

WOORD VOORAF

p. 12

DEEL 1

RECHTEROEVER WEST

p. 15

DEEL 2

RECHTEROEVER OOST

p. 113

DEEL 3

LINKEROEVER WEST

p. 197

DEEL 4

LINKEROEVER OOST

p. 281

DEEL 5

MONCEAU EN BATIGNOLLES

p. 409

EINDNOTEN

p. 505

BIBLIOGRAFIE

p. 538

PERSONENINDEX

p. 546

DANKWOORD

p. 558

WOORD VOORAF

“Une idée fausse, mais claire et précise, aura toujours plus de puissance dans le monde qu’une idée vraie, mais complexe.”

ALEXIS DE TOCQUEVILLE (1805-1859)

De zoektocht naar de ziel van Parijs is er een naar de ziel van haar inwoners. Zij die de lichtstad en haar geschiedenis hebben ingekleurd. Enkelen – historici en schrijvers – konden het zich veroorloven dat te doen met inkt, anderen met olieverf of met de camera. Maar velen dienden zich te beperken tot de middelen hun eigen. Meestal waren dat bloed, zweet en tranen. Vullen die enkelen altijd opnieuw de literatuur over Parijs, dan fascineren mij net die velen, de *unusual suspects*. Vrouwen en mannen met nochtans onwaarschijnlijke lotgevallen: een gifmengster, een vergeten keizer, een verpleegster-*résistante* van het American Hospital, een *roi des bandits* die later politiefprefect wordt van Parijs, een hulp-conservatrice van het Jeu de Paume die haar leven op het spel zet, een koningin voor twintig minuten, mannen die hun herenliefde met de brandstapel bekopen, de vrouwelijke uitgever van het – voor die tijd – als pornografisch gebrandmerkte *Ulysses*, of telgen van de grote beulendynastieën van Parijs. Zij en hun bijzondere stadsgenoten bevolken dit boek. Indien u toch bekenden ontmoet als Chanel of Arletty, Lenin of Picasso, dan zullen ze u wellicht verrassen met een minder bekend, niet altijd zo gepolijst kantje.

De zoektocht naar de ziel van deze personages is ook een zoektocht naar hun waarheid. Die liep niet altijd van een leien dakje. Meerdere keren is het me overkomen een verhaal aan te vatten met in het hoofd *une idée certaine*, een soort vaste aanname, die vervolgens door dieper te graven helemaal onderuit werd gehaald, omdat een heel andere waarheid naar boven kwam drijven.

Zo krijgt in dit boek de vrouw die in het naoorlogse Frankrijk verguisd werd als *la hyène de la Gestapo* een zeker eerherstel en tuimelt een president, *Grand Homme de la Gauche*, van zijn voetstuk. Dat brengt ons bij de mythes. De lichtstad is er rijk aan en ze zijn er hardnekkig. De Franse schrijver en dramaturg Raymond Queneau kreeg ermee te kampen bij het redigeren van zijn succesvolle rubriek in de krant *L'Intransigeant*, 'De Onwrikbare'. In 'Connaissez-vous Paris?' stelde hij de lezers elke dag drie vragen. De antwoorden verschenen tussen *les petites annonces*, die daardoor nog gretiger werden verslonden. Om zijn antwoorden grondig te staven dook Queneau diep in de Bibliothèque Nationale, toen nog in de rue de Richelieu. Maar, "enkele bezoeken volstonden om mij te leren dat vele boeken over Parijs van elkaar gekopieerd werden. Dat steeds dezelfde onwaarheden, vaak al jaren voordien rechtgezet, altijd opnieuw opdoken, en dat een klein beetje *méthode historique* nochtans zou volstaan om ze voorgoed uit de weg te ruimen". Heeft Georges-Eugène Haussmann, *préfet de la Seine*, in menig boek over Parijs opgevoerd als een verwoestende Attila, de ziel van de stad vermoord? Was de belle époque een tijd van glitter en glamour, luchtige operettes en ongeremd genot? Of toonde de keerzijde ook uitbuiting en ontkiemend anarchisme, nationalistische hysterie en antisemitisme, misdaad en geweld? In 1940 waren de Franse *haute finance* en *grande industrie* verrast door de brutaliteit van de bezetter, zodat ze niet anders konden dan met hem samen te werken. Was dat zo? Mythes. Ze zijn vaak zo wijdverspreid en hardnekkig dat de feiten niet altijd sterk genoeg zijn om er komaf mee te maken.

Nochtans overtreffen de feiten vaak de verzinsels en is de waarheid fascinerender, brutaler of schokkender dan de mythe. *Une idée certaine* is dus iets helemaal anders dan *une certaine idée*. Alleen al om haar ingebakken twijfel en aarzeling is dat laatste nog het beste leitmotiv bij een zoektocht als deze.

"De vijand van de geschiedenis is de moraal", zegt de grote historicus van de Franse Revolutie en het Empire, Patrice Gueniffey. In elke tijd kijkt men met andere ogen naar de feiten. De mode van de dag. In het voorjaar van 2021 polariseerde de tweehonderdste verjaardag van Napoleon Bonapartes sterfdag, op 5 mei 1821, de meningen in het land. Aan het ene uiterste vond de *woke*-beweging dat deze blanke man, vrouwenhater en herinvoerder van de slavernij geen herdenking behoeft. Aan het andere uiterste had je Eric Zemmour, op dat ogenblik columnist bij *Le Figaro* met ook een fel gesmaakte talkshow op CNews, de Franse tegenhanger van het Amerikaanse Fox News. De man, die in 2022 presidentskandidaat zou worden, vond dat "Napoleon de grootste persoonlijkheid is van de geschiedenis van het land. Dus ja, *vive l'Empereur!*" Na zijn eendagsbezoek aan Parijs, op 23 juni 1940, liet Hitler het standbeeld van Charles Mangin, een Franse generaal uit de Eerste Wereldoorlog, opblazen.

Het irriteerde hem. Vandaag irriteren historische reclameborden zoals 'Au Nègre Joyeux' op de place de la Contrescarpe het stadsbestuur. Ze zijn weggehaald en hangen nu in het Musée Carnavalet. Andere tijden, andere zeden.

Niet alleen mythe en moraal, ook de strekking, de traditie waartoe de Parijzenaars zich rekenen, brengen identieke stadsgenoten onder in de Galerij der Goeden of der Kwaden. Voor het nog handjevol royalistische romantici van *Montjoie! Saint Denis!* zijn niet de twee wereldoorlogen maar Robespierre en de Franse Revolutie het ergste wat hun land ooit is overkomen. Voor de radicale republikeinen zijn de strijders op de barricades van de Commune helden en de ordelievende, monarchiegezinde *versailleurs* die hen ervan af schoten, lafaards. En vice versa.

Langs deze dwaallichten probeerde ik de ziel van *mijn* Parijzenaars te ontbloten in al hun controverse en nuance, zowel in hun kleine dagelijkse besognes als in hun *grand acte du siècle*, hun 'daad van de eeuw', zij het een weldaad of een misdaad.

Vooraan in het boek maakt een beknopt overzicht van de bestuurlijke inrichting van Frankrijk het de lezer gemakkelijker om de personages te situeren in hun tijd. In deze bijzondere geschiedenissen treden ze echter niet op in historische volgorde, maar situeren ze zich in de buurt waar ze leefden en werkten, geboren werden of stierven, en waar, voor wie hen beter wil leren kennen, hun ziel nog rondwaart. Dankzij de plattegronden kan de Parijs-liefhebber ze er zelf ontmoeten aan de hand van nog zichtbare herinneringen.

Dirk Velghe

DEEL 1

RECHTEROEVER WEST

GARE ST. LAZARE

ST. TRINITÉ

OPÉRA GARNIER

ST. MARIE MADELEINE

LA BOURSE

GALERIE NATIONALES
DU JEU DE PAUME

BIBLIOTHÈQUE
NATIONALE

PALAIS ROYAL

JARDIN DES TUILERIES

JARDIN DU CARROUSEL

MUSÉE DU LOUVRE

2

3

4

6

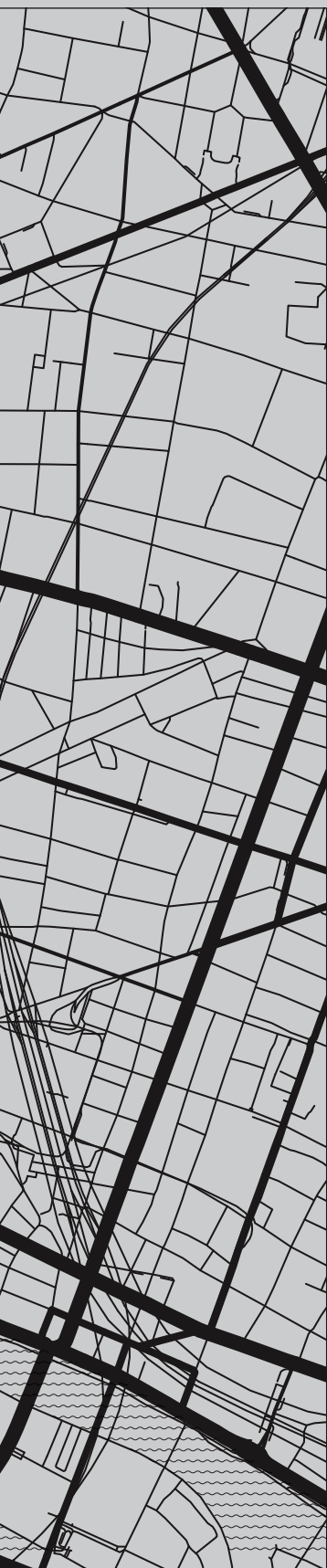
7

1

5

8

9

1. De oorlog van Rose Valland p. 19

Musée du Jeu de Paume,
1 place de la Concorde 75008

2. De zaak-Chanel-Wertheimer p. 31

31 rue Cambon 75001

**3. Napoleon III,
de vergeten keizer** p. 41

Place de l'Opéra 75009

4. Het hart van Arletty p. 57

Théâtre des Bouffes-Parisiens,
4 rue Monsigny 75002

**5. Edward VII,
koning van Parijs** p. 65

12 rue Chabanais 75002

6. De gele trui van Lenin p. 73

Bibliothèque de l'Institut national d'histoire
de l'art [INHA], Salle Labrouste,
58 rue de Richelieu 75002

**7. Het ondankbare beroep
van Eugène-François Vidocq** p. 83

13 galerie Vivienne 75002

8. Paleis van wellust p. 93

Les Jardins du Palais-Royal 75001

9. De 'schijftactiën' van John Law p. 103

Eglise Saint-Roch, 296 rue Saint-Honoré 75001

DE OORLOG VAN ROSE VALLAND

Op Allerheiligen 1940 brengt Rose Valland, assistent-conservator van het Musée du Jeu de Paume, geen chrysanten naar overleden familieleden. Nee, de droefheid die ze voelt, is van een heel andere orde. Uitgerekend 'haar' museum is door de nazi's aangeduid als triagecentrum van waaruit ze de buit van hun massale kunstroof doorsturen naar het Derde Rijk. Rose leeft voor haar passie, en kiest ervoor een belangrijke taak te volbrengen: het repertoriëren van de gestolen werken, zodat ze – wie weet – ooit aan hun rechtmatige eigenaars kunnen worden teruggeven. Al snel ondervindt ze hoe riskant haar onderneming is. De kleinste fout kan haar het leven kosten.

< Rose Valland met kunstwerken die dankzij haar zijn teruggevonden.

DIKHUID MET VILTHOED

In het Jeu de Paume heerst de grootste bedrijvigheid, er komt hoog bezoek. Honderden werken, geroofd uit privécollecties van Joodse families en uit galeries van Joodse handelaars, worden in versneld tempo opgehangen of tegen de muren gezet. Omwille van haar grondige kennis van de kunstwereld en haar vloeiend Duits moet Rose Valland de nazi's aanwijzingen geven voor de privétoonstelling die er inderhaast wordt opgezet. Zoals door haar baas, mijnheer Jaujard, *directeur des Musées nationaux*, met de bezetter is onderhandeld, noteert Rose de werken in een inventaris. Maar plots beent een duidelijk misnoegde man in uniform op haar af en slaat haar schrift dicht. Niks inventaris! Intussen rennen zwaarbewapende soldaten van de Luftwaffe het gebouw in, waar de 'nieuwe collega's' van het museum koortsachtig de werken sorteren, een swastika op hun rode armband. Ze laden er op één dag 400 kisten uit.¹ *Schnell!* Elkaar bevelen toeschreeuwend geven ze de werken door van hand tot hand. Enkele sneuvelen onder hun laarzen. Rose onderdrukt een schreeuw.

Onder haar ogen vervelt het kleine maar fijne Musée du Jeu de Paume in twee dagen tijd, 1 en 2 november 1940, tot het hoofdkwartier van de sinistere organisatie die Frankrijk gedurende de hele oorlog systematisch zal plunderen: de Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg [ERR], genoemd naar haar leider Alfred Rosenberg, nazi-ideoloog en grondlegger van de rassentheorie en haar concrete toepassingen, zoals de Jodenvervolgving en de uitroeiing van 'ontaaarde' kunst.

In Parijs voert zijn vertegenwoordiger baron Kurt von Behr de ERR-antenne aan. Kolonel Von Behr is "groot en voorkomend. Zijn uniformpet verhuult zijn gezicht, wat voor deze man op leeftijd het voordeel heeft zijn glazen oog te verbergen. Het ontbreekt hem niet aan charme en hij spreekt vloeiend Frans."² Rose doet haar best zijn vertrouwen te winnen. Het lukt, de oorlog is nog jong, de overwinnaars in een roes. Met Rose in zijn zog doet de kolonel een laatste controleronde voor het belangrijke bezoek dat er zit aan te komen. Als 's avonds de zware deuren van het Jeu de Paume dichtgaan, is Rose, samen met enkele *gardiens* die de verwarming aan de gang houden, de enige Franse met een *Ausweiss* van kolonel Von Behr. Niemand anders komt bij de zwaarbewaakte schat.

Op zondag 3 november is het zover. Dan opent de privétoonstelling haar deuren voor de bijzondere gast, de nummer twee van het Derde Rijk, rijksmaarschalk Hermann Göring, patroon van de Duitse oorlogseconomie en chef van de Luftwaffe. Rose tuurt gespannen naar de ingang, waar soldaten een erehaag vormen. Ze heeft al veel gehoord over de held der hemelen, de adelaar die in de Eerste Wereldoorlog zijn tegenstrevers met tientallen uit de lucht

schoot. Rose verwacht een militair in groot ornaat als plots een traag, breed silhouet in de deuropening het lage novemberlicht verduistert. “Hij is in burger. Een dikhuid met een vilthoed op, verpakt in een *pardessus* die bijna de grond raakt.”³ Aan zijn zijde schuifelt zijn expert in kunstzaken en beheerder van zijn privécollectie mee naar binnen. Met in de ene hand een grote sigaar en in de andere zijn wandelstok waarmee hij details aanwijst, levert connoisseur Göring commentaar op de werken.

De nazitopman is zo *begeistert* dat hij twee dagen later terugkomt met zijn privélijstje. *Les Baigneuses* van Cézanne, *La Seine*, *La femme à la rose* en een *Nu couché* van Renoir mogen meteen met hem meereizen naar Duitsland, samen met 27 andere topwerken, waaronder – toppunt van verschrikking voor een doorsnee nazi maar niet voor deze kunstkenner – *La place du Carrousel* van de Jood Pissarro. Rose heeft het meteen door: deze verzamelaar kan het zich veroorloven een loopje te nemen met de esthetische richtlijnen van de Führer. Wanneer Göring op 5 november vanuit het Gare du Nord vertrekt, hangen er twee wagons gestolen kunst aan zijn persoonlijke trein. Hij laat ook een bevel na voor Parijs: de ordonnantie dat vanaf nu de Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg oordeelt over welke geconfisqueerde werken naar de collectie van de Führer – Hitler krijgt voorrang – gaan en welke naar de zijne. Met zo iemand wordt het nog moeilijk, denkt Rose.

GESCHOKTE ARISCHE ZIEL

Moeilijk is het al een hele tijd. De heerlijke drukte die er nog heerste toen de adjunct-conservatrice in de schaduw van de platanen van de Tuilerieën internationale tentoonstellingen organiseerde, heeft twee jaar terug plots plaatsgemaakt voor een andere, beklemmende drukte. Oorzaak is de aanhoudende berichtenstroom over het bittere lot van de kunstwereld in buurland Duitsland, van waaruit talrijke Duitse kunstenaars, verzamelaars en handelaars naar Frankrijk zijn gevlucht. Elke dag komt er slecht nieuws: inbeslagnemingen, toe-eigeningen, diefstal of vernietiging.

Al voor de nazi's in 1933 aan de macht komen, omschrijven Hitler en zijn aanhangers de moderne kunst als een product van ‘Joodse ontarding’. Voor de nazi's is kunst niet zomaar de esthetische tegenhanger van hun ideologie of een willekeurig propagandamiddel, maar het strijdtoneel waarop wordt gevochten om de ziel van het Herrenvolk. Ze maakt dus deel uit van de *Weltanschauung* van de partij en het regime.⁴ Met hun kromme lijnen, vertrokken figuren, gebroken volumes, misplaatste kleuren en unheimliche thema's schokken vooral de expressionisten, fauvisten en kubisten de Arische ziel. De kunstenaars, hun

DE ZAAK- CHANEL- WERTHEIMER

Roos, sandelhout en jasmijn zijn de toonaangevende aroma's van het iconische parfum Chanel N°5. Maar in het succesvolste flesje ter wereld zitten ook minder florissante toetsen zoals afgunst, hebzucht en een vleug collaboratie. Het is een pagina die vaak uit het leven van de grote couturière-parfumière wordt gewist. Nochtans voerde de 'Iron Lady van het parfum' vanuit haar hoofdkwartier in de rue Cambon 31 een jarenlange, onwelriekende strijd tegen de Joodse ondernemersfamilie Wertheimer. Die is sinds het prille begin hoofdaandeelhouder van Les Parfums Chanel, en vandaag de enige eigenaar van het wereldwijde Chanel-imperium. Het scheelde echter niets of de familie was tijdens de Tweede Wereldoorlog haar bedrijf kwijtgespeeld aan mademoiselle. Met dank aan de nazi's.

< Pierre Wertheimer met zijn onafscheidelijke bolhoed.

DIE DAG OP DE PAARDENRENNEN

Op de grand prix van Deauville stikt het altijd van het schoon volk. Gekroonde hoofden als de koning van Spanje Alphonso XIII, de maharadja van Karpurthala, exotische prinses en prinsessen, de Griekse reder Zographos, industriëlen als André Citroën en de broers Pierre en Paul Wertheimer¹ kruisen er elkaar in de tribunes of op de nieuwe promenade des Planches, die ervoor zorgt dat wandelaars op het strand dit jaar niet tot over hun enkels in het zand zakken. Op de bruisende editie 1923 is ook Gabrielle Chanel – Coco voor de vrienden maar *mademoiselle* voor de werknemers en de klanten – van de partij. Tot haar genoegen dragen vele dames haar *pièces uniques*. Haar hoeden ook, een chique versie van de eenvoudige strooien zonnehoed, nu met bloemen of veren getooid. Ze vallen erg in de smaak.

In de aanloop naar *la saison* aan de *Rivière Normande* kan Coco de vraag in haar boetiek, die ze in 1914 in de mondaine badstad heeft geopend,² niet bijbenen. Vooral haar *marinière*-collectie is zowel aan de *Atlantique* als aan de *Côte d'Azur* erg *en vogue*: geïnspireerd door de eenvoudige snit en de comfortabele stoffen van ondergoed, ontwerpt Chanel ongedwongen witte shirts met blauwe zeestreepjes, wijde witte broeken en dikke blauwe truien. Ze voorziet ook in gebreide sjaals tegen een milde zeebries en in badpakken met diepe uitsnijding achteraan: gewaagd voor een tijd waarin corsetten en *camisoles* het lichaam van vele vrouwen nog insnoeren. Coco zelf heeft die verstikkende keurslijven afgegooid en reeds in een advertentie in *Les Modes* uit 1908 roept ze alle vrouwen op haar voorbeeld te volgen.³ Met succes. Ook haar andere boetieks in Cannes, Biarritz en Parijs – gefinancierd door haar verongelukte ex-liefde Arthur Edward 'Boy' Capel – doen het uitstekend. En gelet op de prijzen: vooral bij het betere publiek.

Daartoe behoort ook Théophile Bader, haar goede vriend en eigenaar van de Galeries Lafayette op de boulevard Haussmann in Parijs. In de koele schaduw van de champagnetent stelt hij Coco tijdens de grand prix van Deauville voor aan Pierre en Paul Wertheimer. De Wertheimers zijn succesvolle Joodse ondernemers die weleens heel geschikt zouden kunnen zijn voor het realiseren van Coco's ambitieuze droom. In de zomer van 1920 heeft ze met behulp van de talentrijke 'neus' Ernest Beaux, ooit parfumeur in dienst van de tsaar, haar eigen kleine, fijne parfum gecreëerd. Ze vernoemt het eenvoudigweg naar het nummer op het flesje dat ze kiest uit twee reeksen van stalen die Beaux voor haar heeft klaargezet: flacon nummer vijf wordt 'Chanel N°5'.⁴ Een jaar later, op de vijfde dag van de vijfde maand – het nummer vijf is Coco's *chiffre porte-bonne-heur* – verkoopt ze het al op kleine schaal in haar boetieks. Maar *mademoiselle* droomt van meer, veel meer. En daar is kapitaal voor nodig.

Théophile Bader heeft de kennismaking in Deauville goed voorbereid. De Wertheimers zijn actief in de luchtvaartindustrie en zijn al eigenaar van het grote Franse parfum- en cosmeticabedrijf Bourjois. Vol vuur ontvouwt Chanel haar ambities: een wereldwijd succes voor haar baby N°5. De Wertheimers zijn weg van paardenrennen, vorig jaar nog won hun pittige hengst Epinard de Prix Ycowlef met vijf lengtes voorsprong.⁵ Nu zijn hun ogen helemaal niet op de renbaan gericht, maar op de stralende zwarte karbonkels onder de al even zwarte wimpers van deze kleine gesticulerende dame. Van pure nervositeit heeft Pierre zijn onafscheidelijke bolhoed afgenomen. Wat Chanel daar vertelt, klinkt aantrekkelijker dan de galopperende hoeven van de winnende volbloed Sao Paulo. De vonk slaat over.

PARIJS-HOLLYWOOD

In 1924 richten de broers samen met Coco ‘Les Parfums Chanel’ op. De Wertheimers financieren alles – productie, distributie, marketing en verkoop – en dragen ook alle risico’s. In ruil krijgen ze 70 procent van de aandelen. Théophile Bader, die het contact tussen de partijen tot stand heeft gebracht en het kostbare flesje ook via zijn Galeries Lafayette zal verdelen, krijgt 20 procent. Chanel zelf, die de idee en de formule aanbrengt maar vrijgesteld wordt van kapitaalbreng, krijgt de resterende 10 procent.⁶ Al van bij de start is het imago van Chanel N°5 er een van exclusiviteit en luxe, onderstreept door een al even exclusieve prijs. Chanel voert persoonlijk de public relations en doet dat uitstekend. Ze schopt het zelfs tot Hollywood, waar ze op uitnodiging van Sam Goldwyn, grote baas van de filmproducent Metro Goldwyn Mayer, stukken ontwerpt voor zijn sterren Gloria Swanson, Greta Garbo en Marlene Dietrich. De Amerikaanse filmbons ontvangt *mademoiselle* als een koningin en betaalt haar, voor die tijd, het fortuin van 1 miljoen dollar, omgerekend 75 miljoen dollar vandaag.⁷ De Amerikaanse media zijn wild van de vernieuwende Franse couturière en haar ontwerpen voor de filmsterren. Maar van haar kant zorgt Coco ervoor dat ze vooral schrijven over één ster, *mademoiselle* Chanel.

Ook in Parijs verovert Chanel de podia. Daar maakt *Le Train Bleu* furore. Artistieke duizendpoot Jean Cocteau heeft de balletopera gecreëerd voor Sergej Djagilevs spraakmakende Ballets Russes, in een choreografie van Bronislava Nijinska en met muziek van Darius Milhaud. Als theaterdoek schildert Picasso een reuzenversie van zijn *Deux femmes courant sur la plage*. Al van bij de première in het Théâtre des Champs-Élysées in 1924 is *Le Train Bleu* een geweldige hit. Hoe kan het ook anders met het toptalent dat deze productie verenigt? Ook het thema spreekt tot ieders verbeelding. *Le Train Bleu* is de naam van

NAPOLEON III, DE VERGETEN KEIZER

“De industrie is een machine die draait zonder regelaar. Het maakt haar niet uit op welke drijfkracht. Als een echte Saturnus van de arbeid verblindt ze haar eigen kinderen en leeft slechts van hun dood.” Het had een citaat van Karl Marx of Friedrich Engels kunnen zijn. Aan het woord is de gefortuneerde 36-jarige prins Louis-Napoleon Bonaparte, neef van Napoleon, in zijn essay Extinction du paupérisme. Hij pent het in 1844 neer in de gevangenis, nadat hij veroordeeld is tot levenslang. Niemand ziet in deze dromer-avonturier de komeet die zich in zes jaar tijd pijlsnel zal opwerken van gevangene tot volksvertegenwoordiger, president van de republiek en keizer van Frankrijk. Maar eerst moet de bezieler van het Second Empire zien te ontsnappen uit het zwaarbewaakte Fort van Ham.

< Napoleon III, neef van
Napoleon Bonaparte.

EEN NIEUWE BONAPARTE

“Allez montez, mon cher ami!” Napoleon tilt zijn neefje liefdevol op en trekt zijn uniform weer recht. De zevenjarige Louis-Napoleon Bonaparte is het kind van zijn jongste broer Louis en diens vrouw Hortense. Zij is de dochter van Joséphine de Beauharnais, de eerste grote liefde van de keizer en ook zijn eerste echtgenote. Ontsnapt uit Elba en opnieuw aan het hoofd van zijn troepen is Napoleon in 1815 terug thuis, in zijn Palais des Tuileries in Parijs. Daar is de Bourbonkoning Louis XVIII net halsoverkop gevlucht nadat hij het schokkende nieuws heeft vernomen van de ontsnapping van *L’Aigle*, de arend, zoals Napoleon wordt genoemd. De keizer is blij zijn neefje terug te zien. Van achter het raam kijkt de kleine Louis-Napoleon zich de ogen uit. Buiten defileert een eenheid van de Garde impériale. Het is nog een schijntje van zijn Grande Armée. Maar volgens Napoleon is er nog hoop om de vijandige naties te verslaan, de oude koninkrijken van Europa.

Nu de keizer het kind dicht tegen zich aan voelt, bloedt zijn hart. Hij mist zijn eigen zoontje van vier. Na zijn nederlaag in Leipzig is Napoleons tweede echtgenote, Marie-Louise van Oostenrijk, hem niet in ballingschap naar Elba gevolgd en heeft hun kind meegenomen naar haar keizerlijke familie in Wenen. 1813 en 1814 zijn rampjaren geweest voor Napoleon. Tijdens de Russische campagne verschrompelde zijn Grande Armée en bij Leipzig verloor hij nog eens 38.000 manschappen, en 20.000 soldaten werden krijgsgevangen gemaakt. Zijn eerste grote liefde, keizerin Joséphine, is overleden en Marie-Louise zit met zijn zoon nog steeds onder vijandelijk dak. Napoleon is dan wel ontsnapt uit Elba en terug in Parijs, maar overal in Europa slijpen keizers en monarchen hun messen om voor eens en altijd met de Corsicaan af te rekenen. Op 18 juni 1815 wordt Napoleon definitief verslagen in Waterloo en verbannen naar Sint-Helena, waar hij zes jaar later zal overlijden. Terwijl Louis XVIII terugkeert uit Gent, waar hij een regering in ballingschap had opgezet, en zich opnieuw in de Tuilerieën installeert, vlucht de kleine Louis-Napoleon Bonaparte met zijn moeder naar Zwitserland. Zijn oom zal hij nooit meer terugzien, maar het defilé van zijn Garde impériale staat voor eeuwig in zijn geheugen geprent. Politiek bedrijven zit in de familie, en al snel kriebelt het ook bij het jonge neefje van de roemruchte keizer.

Op zijn 22ste steunt Louis-Napoleon een samenzwering van de Carbonari, het geheime genootschap dat een liberale monarchie wil installeren in Italië. In Rome vecht hij mee tegen de Pauselijke Staten. Zodra Oostenrijk er echter 20.000 soldaten heen stuurt om de zegevierende revolutionairen te verjagen, kiest Louis-Napoleon het hazenpad en vlucht terug naar Parijs. Daar

deelt sinds de Julirevolutie van 1830 de nieuwe burgerkoning Louis-Philippe d'Orléans met zijn Monarchie de Juillet de lakens uit. Orléans wil Louis-Napoleon slechts kort en incognito in de stad gedogen, maar al gauw spreekt men in Parijs over 'een nieuwe Bonaparte'. Het jonge geweld wordt prompt het land uitgezet.

Toch wil en zal Louis-Napoleon stof doen opwaaien in de Franse hoofdstad. Met een 'mars op Parijs' bijvoorbeeld, net als zijn illustere oom. Daarvoor heeft Louis-Napoleon een vriend en bondgenoot gevonden in graaf Victor de Persigny, die hem in zijn verdere klim naar de macht trouw zal bijstaan.¹ Hun stuntelige plan strandt echter al in Straatsburg, waar ze samen met enkele avonturiers tot de opstand oproepen aan de kazernepoort. "*Soldats! Marchons contre les traitres du pays!*" Het garnizoen komt weliswaar in beweging, maar enkel om de prins-met-de-grote-mond te arresteren. Persigny ontsnapt. Enkel dankzij de smeebedes van zijn moeder laat Orléans Louis-Napoleon weer vrij, op voorwaarde dat hij meteen naar Amerika vertrekt, zo ver mogelijk weg van Parijs. De prins bezoekt er braafjes Rio de Janeiro en New York. Maar wanneer hij enkele jaren later vanuit Zwitserland een boek publiceert over zijn 'politieke actie' in Straatsburg, is de Franse regering hem hartsgrondig moe. Orléans dreigt er zelfs mee Zwitserland aan te vallen indien het de stokebrand niet per direct het land uit zet. Zover wil Louis-Napoleon het niet laten komen. Hij vertrekt als vrijwillige balling naar Londen. Zijn doel heeft hij bereikt: in Frankrijk, en vooral in Parijs, wordt weer gesproken over 'die nieuwe Bonaparte'. Oefening baart kunst.

Nauwelijks aangekomen in de Britse hoofdstad plant hij alweer een nieuwe coup. Deze keer wil hij een garnizoen in Boulogne-sur-Mer opruien tegen Orléans. Daar zit een generaal met heimwee naar de keizer die wel te vinden is voor dat plan. Met een legertje nostalgische bonapartisten, onder wie de trouwe Persigny, stoomt Louis-Napoleon op 5 augustus 1840 vastberaden op de Franse kusten af. De 'Edinburgh Castle', zogezegd afgehuurd voor een cruise, heeft ook 100.000 franc in goudstukken aan boord. Aan de kazernepoort van Boulogne voert Louis-Napoleon opnieuw zijn stukje theater uit Straatsburg op. Verbaasde toeschouwers krijgen een goudstuk in de hand gedrukt als ze mee scanderen. "*A bas Orléans!*" "*Vive l'empereur!*" Al snel moet het zootje ongeregeld het strand op vluchten, achtervolgd door kogels van de Garde nationale. Geraakt in de arm slaagt prins Bonaparte er niet in zijn 'oorlogsvloot' te bereiken. Hij belandt in het cachot, ditmaal veroordeeld tot levenslang. De kranten, zowel *Le Journal des Débats* in Parijs als *The Times* in Londen, moeten er eens goed om lachen. En de Fransen? Die zijn hem al vergeten. Ze kijken verlangend uit naar de terugkeer van het stoffelijk overschot van *hun* Napoleon uit

De actrice Arletty: *"Mon cœur est français mais..."*

HET HART VAN ARLETTY

Eind augustus 1944, na de bevrijding van Parijs, worden rekeningen ver-effend. Ook Arletty, de populairste actrice van Frankrijk, moet verantwoording afleggen, voor een liefdesrelatie met een Duits officier. De ster uit Hotel du Nord en tientallen andere films, theaterstukken, revues en musicals is voor ondervraging meegenomen. Maar Arletty vindt l'amour geen misdaad. Met haar felle theaterbek en haar pikante replieken bijt ze van zich af.

“Vous avez couché avec un Allemand?”

“Ah! Si vous ne vouliez pas que l'on couche avec les Allemands, fallait pas les laisser entrer!”

“C'est de not' faute alors?”

“Bèn, en tout cas, la chute de la France n'était pas mon idée!”

De verbale mokerslagen volgen mekaar op. De mannen van de Milice Patriotique, aan de andere kant van de tafel, worden woedend. Arletty doet er nog een schepje bovenop – eentje te veel. Iemand springt overeind en richt zijn mitrailleur. In een tel zien ze de zesenzeventig jaren van haar wervelende leven voorbijflitsen. Nochtans was het goed begonnen.

COLOFON

TEKST

Dirk Velghe

EINDREDACTIE

Jan Haeverans

Sarah Keymeulen

BEELDRESEARCH

Raf Vandenbussche

Séverine Lacante

BEELDBEWERKING

Séverine Lacante

PROJECTCOÖRDINATIE

Hadewych Van den Bossche

VORMGEVING

Tim Bisschop

INDEX

James De Coninck

DRUK

die Keure, Brugge, België

INBINDING

Brepols, Turnhout

Hardcovereditie

ISBN 978 94 6388 785 4

D/2019/11922/22

NUR 680/693

Eerste druk: oktober 2021

Tweede druk: december 2021

Derde druk: februari 2022

Softcovereditie

ISBN 978 94 6466 638 0

D/2023/11922/25

NUR 680/693

HANNIBAL

BOOKS

© 2023 Hannibal Books

www.hannibalbooks.be

De podcast bij dit boek
kan je beluisteren
via [www.tijd.be/podcasts/
de-ziel-van-parijs](http://www.tijd.be/podcasts/de-ziel-van-parijs).

FOTOCREDITS

Coverfoto: Brassai, *Les Amoureux de la place d'Italie*, ca. 1932, Centre Pompidou, MNAM-CCI, Dist. RMN-Grand Palais / Jacques Faujour

Foto auteur: © Stephan Vanfleteren

AFP (p. 386)

BnF (p. 30, 82, 92)

Bridgeman (p. 56, 158, 178, 250)

Centre Pompidou, MNAM-CCI, Dist. RMN-Grand Palais / Georges Meguerditchian (p. 238)

Collections des Archives diplomatiques du Ministère des Affaires étrangères (p. 18)

Collectie Fabienne Jamet (p. 220)

Imageselect (p. 40, 116, 152, 230, 256, 360, 466, 480)

Isopix (p. 352)

Getty Images (p. 64, 200, 316, 368, 412, 440, 492)

Mémorial de la Shoah / Collectie Gérard Silvain (p. 296)

Musée cantonal des Beaux-Arts de Lausanne (p. 166)

Musée Carnavalet - Histoire de Paris (p. 184)

Paris, Les Arts Décoratifs, Musée des Arts Décoratifs (p. 424)

Publiek domein (p. 72, 128, 140, 146, 214, 284, 344, 432, 452)

Rijksmuseum (p. 102)

RMN-Grand Palais / Michèle Bellot (p. 266)

RMN-Grand Palais (Musée national Picasso-Paris) / Adrien Didierjean (p. 392)

Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft geprobeerd voor alle teksten, foto's en afbeeldingen de wettelijke voorschriften inzake copyright toe te passen. Wie meent nog rechten te kunnen laten gelden wordt verzocht zich tot de uitgever te richten.